

ਕਿੱਸਾ

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ

ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ ਅੰਦਰਲੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ 1720 ਈਸਵੀ ਤੋਂ 1795 ਤੱਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਸਬੇ ਜੰਡਿਆਲਾ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਪਾਕਪਟਨ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰਗੰਜ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੁਰੀਦ ਸਨ। ਉਹ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ, ਇਸਲਾਮੀ ਫਲਸਫ਼ੇ, ਤਿੱਥ ਤੇ ਯੋਗ, ਤਸਵੀਫ ਅਤੇ ਰਾਗ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾਕਾਰੀ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿੱਸਾ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ‘ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ’ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਅਮਰ ਤੇ ਅਮੁੱਲ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਕਾਲੀਦਾਸ ਦਾ ਜੋ ਦਰਜਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਦਰਜਾ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕਿੱਸੇ ‘ਹੀਰ’ ਕਰਕੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਅਮਰ ਰਹਿਣਗੇ।

ਇੱਕ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਾਰਿਸ ਪਾਕਪਟਨ ਤੋਂ ਫਕੀਰੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠੱਟਾ ਜਾਹਦ ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਹਰਤ ਫੈਲ ਗਈ। ਇਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ‘ਭਾਗਭਰੀ’ ਨਾਂ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਟਿਕਾਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮਲਕਾ ਹਾਂਸ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਹੀਰ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ।

ਮਾਧੇ ਕਾਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਂਦੇ ਨੇ

ਹੀਰ ਵੱਤ ਕੇ ਬੇਲਿਓਂ ਘਰੀਂ ਆਈ, ਮਾਉਂ ਬਾਪ ਕਾਜੀ ਸੱਦ ਲਿਆਂਦੇ ਨੀ ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਵਿਚ ਕਾਜੀ, ਅਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੀਰ ਬਹਾਂਵਦੇ ਨੀ ਬੱਚਾ ਹੀਰ ! ਤੈਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੱਤ ਦੇਂਦੇ, ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਂਵਦੇ ਨੀ ਚਾਕ ਚੋਬਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਗੱਲ ਕੀਚੈ, ਏਹ ਮਿਹਨਤੀ ਕੇਹੜੇ ਥਾਂਵ ਦੇ ਨੀ ਚਰਖਾ ਡਾਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਬਹੀਏ, ਸੁੱਘੜ ਗਾਉਂ ਕੇ ਜੀਉ ਪਰਚਾਂਵਦੇ ਨੀ ਲਾਲ ਡਾਹ ਕੇ ਚਰਖੜਾ ਛੋਪ ਪਾਈਏ, ਕੇਹੇ ਸੋਹਣੇ ਗੀਤ ਝਨਾਂਵ ਦੇ ਨੀ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਹਯਾਉ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਸਿਆਣੇ ਫਰਮਾਂਵਦੇ ਨੀ ਚੂਚਕ ਸਿਆਲ ਹੋਰੀਂ ਹੀਰੇ ਜਾਣਨੀ ਹੈਂ, ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪੰਜ ਗਿਰਾਂਵ ਦੇ ਨੀ ਸ਼ਰਮ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਧਰੀਏ, ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਏਹ ਜੱਟ ਝਨਾਂਵ ਦੇ ਨੀ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਨਾ ਸੋਹਦਾ ਜੱਟੀਆਂ ਨੂੰ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਲਾਗੀ ਘਰ ਆਂਵਦੇ ਨੀ ਏਥੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਵਡੇ ਸਾਮਾਨ ਹੋਂਦੇ, ਓਥੇ ਖੇੜੇ ਬਣਾ ਬਣਾਂਵਦੇ ਨੀ ਵਾਰਿਸਸ਼ਾਹ ਮੀਆਂ ਚੰਦ ਰੋਜ਼ ਅੰਦਰ, ਖੇੜੇ ਜੋੜ ਕੇ ਜੰਵ ਲਿਆਂਵਦੇ ਨੀ

ਟਿੱਪਣੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਹੀਰ ਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਕਾਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਨੌਕਰਾਂ/ਚਾਕਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜੀਅ ਪਰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਖੇੜਿਆਂ ਨੇ ਬਰਾਤ ਲੈ ਕੇ ਹੀਰ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵਾਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- ਹੀਰ ਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ?
- ਹੀਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕੀ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ?
- ‘ਚਾਕ-ਚੋਬਰ’ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- ‘ਝਨਾਂਵ’ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- ਪੰਜ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕੌਣ ਸਨ ?
- ਹੀਰ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?
- ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਕੌਣ ਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ?
- ਹੀਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਿਸ ਨਾਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਵੱਤ	: ਪਲਟ ਕੇ
ਬੇਲਿਓਂ	: ਜੰਗਲ/ ਨਦੀ ਕੰਢਿਓਂ
ਸੱਦ	: ਗੁਹਾਰ, ਪੁਕਾਰ, ਬੁਲਾਉਣਾ
ਕਾਜੀ	: ਨਿਆਂਕਾਰ
ਮੱਤ	: ਅਕਲ
ਚਾਕ	: ਨੌਕਰ
ਚੋਬਰਾਂ	: ਜੁਆਨਾਂ
ਸੁਘੜ	: ਸਿਆਣੇ
ਪਰਚਾਂਵਦੇ	: ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ
ਛੋਪ ਪਾਈਏ	: ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਰਲ ਕੇ ਕੱਤਣਾ
ਸੱਭ	: ਤਮਾਮ/ਸਭ, ਸਾਰੇ
ਝਨਾਂਵ	: ਝਨਾ ਦਰਿਆ
ਚੂਚਕ	: ਹੀਰ ਦਾ ਪਿਤਾ
ਸਿਆਲ	: ਜੱਟ ਗੋਤ
ਗਿਰਾਂਵ	: ਗ੍ਰਾਮ (ਪਿੰਡ)
ਸੋਹਦਾ	: ਸ਼ੋਭਾ ਦਿੰਦਾ
ਲਾਗੀ	: ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ
ਖੇੜੇ	: ਹੀਰ ਦੇ ਮੰਗੇਤਰ ਦਾ ਪਿੰਡ
ਜੰਵ	: ਬਰਾਤ

ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਟਿੱਲੇ	: ਟਿਕਾਣਾ
ਦਰਸ	: ਦੀਦਾਰ, ਦਰਸ਼ਨ
ਦੀਦਾਰ	: ਦਰਸ਼ਨ
ਚੀਰ	: ਪਾਰ ਕਰਕੇ
ਸਾਂਈ	: ਰਾਜਾ, ਮਾਲਿਕ
ਸਿਦਕ	: ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਚਾਈ, ਸ਼ਰਧਾ
ਧਾਰ	: ਧਾਰਣ
ਯਕੀਨ	: ਭਰੋਸਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਆਲਮਾਂ	: ਇਲਮ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ
ਫੱਕਰ	: ਫਕੀਰੀ
ਮੁਰਸ਼ਦਾਂ	: ਗੁਰੂ, ਪੀਰ, ਹਦਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
ਰਿਝਦੀ	: ਪੱਕਦੀ, ਬਣਦੀ
ਹੱਕ	: ਇਨਸਾਫ਼, ਸੱਚਾ
ਤਸਲੀਮ	: ਸਲਾਮ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਾਵ
ਨਿਹਚਾ	: ਨਿਸਚਾ, ਭਰੋਸਾ, ਯਕੀਨ
ਜੱਗ	: ਸੰਸਾਰ, ਦੁਨੀਆ
ਸੀਰ	: ਸਾਂਝ
ਤਾਬੇ	: ਅਧੀਨ, ਮਾਤਹਤ
ਜ਼ਾਹਿਰਾ	: ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਤੱਖ
ਪੀਰ	: ਬਜ਼ੁਰਗ, ਧਰਮ ਦਾ ਅਚਾਰੀਆ/ਗੁਰੂ

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਉ :

ਸ਼ਰਮ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਧਰੀਏ, ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਏਹ ਜੱਟ ਝਨਾਂਵ ਦੇ ਨੀ
ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਨਾ ਸੌਂਹਦਾ ਜੱਟੀਆਂ ਨੂੰ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਲਾਗੀ ਘਰ ਆਂਵਦੇ ਨੀ
ਏਥੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਵਡੇ ਸਾਮਾਨ ਹੋਂਦੇ, ਓਥੇ ਖੇੜੇ ਬਣਾ ਬਣਾਂਵਦੇ ਨੀ
ਵਾਰਿਸਸ਼ਾਹ ਮੀਆਂ ਚੰਦ ਰੋਜ਼ ਅੰਦਰ, ਖੇੜੇ ਜੋੜ ਕੇ ਜੰਵ ਲਿਆਂਵਦੇ ਨੀ

- ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਸ ਨੂੰ ਤੇ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?
- ਕਿਸ ਨੂੰ ਤੇ ਕਿਉਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- ਕਿਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ? ਜੰਵ ਕੌਣ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ?
- ਇਹ ਕਿੱਸਾ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਹੈ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਹੀਰ ਵੱਤ ਕੇ ਬੇਲਿਓਂ ਘਰੀਂ ਆਈ, ਮਾਉਂ ਬਾਪ ਕਾਜ਼ੀ ਸੱਦ ਲਿਆਂਵਦੇ ਨੀ
ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀ, ਅਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੀਰ ਬਹਾਂਵਦੇ ਨੀ
ਬੱਚਾ ਹੀਰ ! ਤੈਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੱਤ ਦੋਂਦੇ, ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਂਵਦੇ ਨੀ
ਚਾਕ ਚੋਬਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਗੱਲ ਕੀਚੈ, ਏਹ ਮਿਹਨਤੀ ਕੇਹੜੇ ਥਾਂਵ ਦੇ ਨੀ

ਅਸੀਂ ਚੇਲੜੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪੀਰ ਮੀਆਂ

ਟਿੱਲੇ ਜਾਇ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਰੋ ਫਕੀਰ ਮੀਆਂ
ਤੇਰੇ ਦਰਸ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਵੇਖਣੇ ਨੂੰ, ਆਏ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਨੂੰ ਚੀਰ ਮੀਆਂ
ਸਿਦਕ ਧਾਰ ਕੇ ਨਾਲ ਯਕੀਨ ਆਏ, ਅਸੀਂ ਚੇਲੜੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪੀਰ ਮੀਆਂ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੱਚਾ ਰੱਬ ਆਲਮਾਂ ਦਾ, ਫੱਕਰ ਓਸਦੇ ਹੈਣ ਵਜ਼ੀਰ ਮੀਆਂ
ਬਿਨਾਂ ਮੁਰਸ਼ਦਾਂ ਰਾਹ ਨਾ ਹੱਥ ਆਵੇ, ਦੁੱਧ ਬਾਝ ਨਾ ਰਿੱਝਦੀ ਖੀਰ ਮੀਆਂ
ਯਾਦ ਹੱਕ ਦੀ ਸਬਰ ਤਸਲੀਮ ਨਿਹਚਾ, ਤੁਸਾਂ ਜੱਗ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਸੀਰ ਮੀਆਂ
ਫੱਕਰ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨੇ, ਤਾਬੇ ਫੱਕਰ ਦੇ ਪੀਰ ਤੇ ਮੀਰ ਮੀਆਂ
ਮੇਰਾ ਮਾਉਂ ਨਾ ਬਾਪ ਨਾ ਸਾਕ ਕੋਈ, ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ ਨਾ ਭੈਣ ਤੇ ਵੀਰ ਮੀਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ, ਪੈਰੋਂ ਸਾਡਿਉਂ ਲਾਹ ਜ਼ੰਜੀਰ ਮੀਆਂ
ਵਾਰਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਥੇ, ਨਜ਼ਰ ਆਵਨਾ ਏ ਜ਼ਾਹਰਾ ਪੀਰ ਮੀਆਂ

ਟਿੱਪਣੀ

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਿੱਸਾ ਹੀਰ-ਵਾਰਿਸ ਦੇ ਇਸ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਰਾਂਝਾ ਹੀਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋਗੀ ਦੇ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਜੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਉਹ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਮੋਹ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਲਾਹੁਣ ਬਾਰੇ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਸਥਿਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਖਾਤਰ ਕਿਸੇ ਪੀਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ 'ਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਫਕੀਰ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- (i) ਟਿੱਲੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ?
- (ii) ਕਿਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਰਾਹ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ?
- (iii) ਖੀਰ ਕਿਸ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ ?
- (iv) 'ਤਸਲੀਮ' ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (v) 'ਸਾਂਈ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- (vi) ਕੌਣ ਚੇਲਾ ਤੇ ਕੌਣ ਪੀਰ ਹੈ ?
- (vii) ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ?
- (viii) 'ਸਿਦਕ ਧਾਰ ਕੇ ਨਾਲ ਯਕੀਨ ਆਏ' ਸਤਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (ix) ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ? ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਫੱਕਰ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨੇ, ਤਾਬੇ ਫੱਕਰ ਦੇ ਪੀਰ ਤੇ ਮੀਰ ਮੀਆਂ
ਮੇਰਾ ਮਾਉਂ ਨਾ ਬਾਪ ਨਾ ਸਾਕ ਕੋਈ, ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ ਨਾ ਭੈਣ ਤੇ ਵੀਰ ਮੀਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ, ਪੈਰੋਂ ਸਾਡਿਉਂ ਲਾਹ ਜੰਜੀਰ ਮੀਆਂ
ਵਾਰਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਥੇ, ਨਜ਼ਰ ਆਵਨਾ ਏ ਜ਼ਾਹਰਾ ਪੀਰ ਮੀਆਂ

- (i) ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ?
- (ii) ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੌਣ ਤੇ ਕਿਉਂ ਉਦਾਸ ਹੈ ?
- (iii) ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀ ਜੰਜੀਰ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?
- (iv) ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।

ਅੱਖੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਰੁਠੜੇ	: ਰੁੱਸਿਆ ਹੋਇਆ
ਢੁੰਡ	: ਖੋਜਣਾ, ਤਲਾਸ਼
ਗਿਆਂ ਨੂੰ	: ਦੂਰ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ
ਚੰਮ	: ਚਮੜੀ
ਚਿਰੀਂ	: ਚਿਰਕਾਲ ਤੋਂ
ਜੀਊ	: ਜਾਮਾ, ਮਨ
ਸਦਕਾ	: ਬਲੀਦਾਨ, ਕੁਰਬਾਨ
ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ	: ਵਿਛੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੁਦਾ ਹੋਇਆ
ਵਲਾਂਵਦਾ	: ਬਹਾਨਾ, ਘੋਰਨਾ
ਬਾਜ਼	: ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ
ਕੂੰਜ	: ਲੰਮੀ ਗਰਦਨ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ
ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ	: ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨਾ
ਘਿਉ	: ਘਿਉ
ਚੂਰੀਆਂ	: ਖੰਡ-ਘਿਉ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰੋਟੀ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਟਿੱਲੇ ਜਾਇ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਰੋ ਫਕੀਰ ਮੀਆਂ
ਤੇਰੇ ਦਰਸ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਵੇਖਣੇ ਨੂੰ, ਆਏ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਨੂੰ ਚੀਰ ਮੀਆਂ
ਸਿਦਕ ਧਾਰ ਕੇ ਨਾਲ ਯਕੀਨ ਆਏ, ਅਸੀਂ ਚੇਲੜੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪੀਰ ਮੀਆਂ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੱਚਾ ਰੱਬ ਆਲਮਾਂ ਦਾ, ਫੱਕਰ ਓਸਦੇ ਹੈਣ ਵਜ਼ੀਰ ਮੀਆਂ

ਭਲਾ ਮੋਏ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਕੌਣ ਮੇਲੇ

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਜੋਗੀਆ ਝੂਠ ਆਖੇਂ, ਕੌਣ ਰੁੱਠੜੇ ਯਾਰ ਮਿਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਏਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਮੈਂ ਭਾਲ ਥੱਕੀ, ਜਿਹੜਾ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆਂਵਦਾ ਈ
ਸਾਡੇ ਚੰਮ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਕਰੇ ਜੋਗੀ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਊ ਦਾ ਰੋਗ ਗਵਾਂਵਦਾ ਈ
ਭਲਾ ਦੱਸ ਖਾਂ ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਨੂੰ, ਕਦੋਂ ਰੱਬ ਸੱਚਾ ਘਰੀਂ ਲਿਆਂਵਦਾ ਈ
ਭਲਾ ਮੋਏ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਕੌਣ ਮੇਲੇ, ਐਵੇਂ ਜੀਊੜਾ ਲੋਕ ਵਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਇਕ ਬਾਜ਼ ਥੋਂ ਕਾਉਂ ਨੇ ਕੂੰਜ ਖੋਹੀ, ਵੇਖਾਂ ਚੁੱਪ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਇਕ ਜੱਟ ਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ, ਵੇਖਾਂ ਆਇਕੇ ਕਦੋਂ ਬੁਝਾਂਵਦਾ ਈ
ਦਿਆਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਚੂਰੀਆਂ ਬਾਲ ਦੀਵੇ, ਵਾਰਿਸਸ਼ਾਹ ਜੇ ਸੁਣਾਂ ਮੈਂ ਆਂਵਦਾ ਈ

ਟਿੱਪਣੀ

ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਵੱਲੋਂ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਂਝਾ ਜੋਗੀ ਦਾ ਵੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਹੀਰ ਦੇ ਸੁਹਰੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੀਰ ਤੋਂ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਸਾਂਈ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹੀਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਜਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੋੜ ਕੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਹ (ਹੀਰ) ਆਪਣੀ ਚਮੜੀ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਵਿਛੜਿਆ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਬੇਕਾਰ ਵਿੱਚ ਮਨ ਨੂੰ ਪਰਚਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਚੂਰੀਆਂ ਕੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਲਾਏਗੀ ਤੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲੇਗੀ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- ਹੀਰ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੈ ?
- ਕਿਸ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ?
- ਕਾਂ ਨੇ ਕੂੰਜ ਕਿਸ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹੀ ਸੀ ?
- ਕਿਸ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ?

- (v) ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਦੇ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਕੌਣ ਹਨ ?
- (vi) ਵਿਛੜੇ ਯਾਰ ਦੇ ਮਨਾਉਣ ਬਾਰੇ ਕੌਣ ਤੇ ਕਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ?
- (vii) ਜੀਅ ਦੇ ਰੋਗ ਗੁਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (viii) ਕੀ ਮਰੇ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।
- (ix) ਹੀਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਭਲਾ ਮੋਏ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਕੌਣ ਮੇਲੇ, ਐਵੇਂ ਜੀਊੜਾ ਲੋਕ ਵਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਇਕ ਬਾਜ਼ ਥੋਂ ਕਾਉਂ ਨੇ ਕੂੰਜ ਖੋਹੀ, ਵੇਖਾਂ ਚੁੱਪ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਇਕ ਜੱਟ ਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ, ਵੇਖਾਂ ਆਇਕੇ ਕਦੋਂ ਬੁਝਾਂਵਦਾ ਈ
ਦਿਆਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਚੂਰੀਆਂ ਬਾਲ ਦੀਵੇ, ਵਾਰਿਸਸ਼ਾਹ ਜੇ ਸੁਣਾਂ ਮੈਂ ਆਂਵਦਾ ਈ

- (i) ਲੋਕ ਜੀਅ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ?
- (ii) ਜੱਟ ਦੇ ਖੇਤ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (iii) 'ਕੂੰਜ ਖੋਹੀ' ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- (iv) ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਜੋਗੀਆ ਝੂਠ ਆਖੇਂ, ਕੌਣ ਰੁੱਠੜੇ ਯਾਰ ਮਿਲਾਂਵਦਾ ਈ
ਏਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਮੈਂ ਭਾਲ ਥੱਕੀ, ਜਿਹੜਾ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆਂਵਦਾ ਈ
ਸਾਡੇ ਚੰਮ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਕਰੇ ਜੋਗੀ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਊ ਦਾ ਰੋਗ ਗਵਾਂਵਦਾ ਈ
ਭਲਾ ਦੱਸ ਖਾਂ ਚਿਰੀਂ ਵਿਛੁੰਨੀਆਂ ਨੂੰ, ਕਦੋਂ ਰੱਬ ਸੱਚਾ ਘਰੀਂ ਲਿਆਂਵਦਾ ਈ

ਆਉ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ

ਓ. ਪਾਠ ਤੋਂ ਅਗੇ :

- (i) ਹੀਰ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ? ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰੋ।
- (ii) 'ਤ੍ਰਿਵਣ' ਭਾਵ ਚਰਖਾ ਕੱਟਣ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।
- (iii) ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਦੇ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿਓ। 'ਹੀਰ' ਨਾਲ ਉਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ।

- (iv) ਹੀਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ? ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਪੇਪਰ 'ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਣਾਉ।
- (v) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਦੀ 'ਹੀਰ' ਲਿਖੋ। ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਹੀਰ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ।

ਅ. ਪਾਠ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਠੀਕ (✓) ਜਾਂ ਗਲਤ (✗) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਉ :

- (i) ਹੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ☐
- (ii) ਚੂਚਕ ਸਿਆਲ ਪੰਜਾਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਸਨ। ☐
- (iii) ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵੀ ਖੀਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ☐
- (iv) ਵਿਛੜੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਹੀਰ ਆਪਣੇ ਚੰਮ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੈ। ☐
- (v) ਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨੇ ਕੁਕੜੀ ਖੋਹ ਲਈ। ☐

ੲ. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ :

- (i) ਹੀਰ ਨੂੰ ... ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- (ii) ਹੀਰ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਝ ... ਤੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।
- (iii) ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਵਿਚ ... ਨੇ ਹੀਰ ਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- (iv) ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ... ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।
- (v) ਟਿੱਲੇ ਜਾ ਕੇ ... ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਗਏ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ	ਜੋਗੀ
ਖੇੜਿਆਂ	
ਘਰ	ਭਾਗਭਰੀ

ਸ. ਜੋੜੋ ਬਣਾਉ :

ਹੀਰ	ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ
ਸੈਦਾ	ਖੀਰ
ਮੀਆਂ	ਰਾਂਝਾ
ਦੁੱਧ	ਖੇੜਾ

ਹ. ਵਚਨ ਬਦਲੋ :

- (i) ਚਰਖਾ ...
- (ii) ਚੇਲਾ ...
- (iii) ਕੁੰਜ ...
- (iv) ਪੀਰ ...

ਕ. ਲਿੰਗ ਬਦਲੇ :

- (i) ਮਾਂ ...
- (ii) ਤਾਈ ...
- (iii) ਭੈਣ ...
- (iv) ਚਾਚਾ ...

ਖ. ਵਾਕ ਬਣਾਉ :

- (i) ਲਾਗੀ
- (ii) ਬੋਲੇ
- (iii) ਮੁਰਸ਼ਦ
- (iv) ਸੀਰ

